

Oslobođenje Stona i stonskog primorja

Rujna 1944 g. oslobođen je čitav Pelješac do Stona jakim naletom jedinica NOV-e koje su razbile neprijateljska njemačka uporišta na Pelješcu i primorale neprijatelja da se povuče i zadrži u Stonu i na prilazima oko Stona. U tim danima u Ponikvama i na položajima prema Stonu nalazio se I bataljon 16. južno-dalmatinske brigade, koji je imao zadatak da štiti položaje na Crnjavi i na najistaknutijim prevojima i uzvišenjima koji dominiraju položajima prema Stonu.

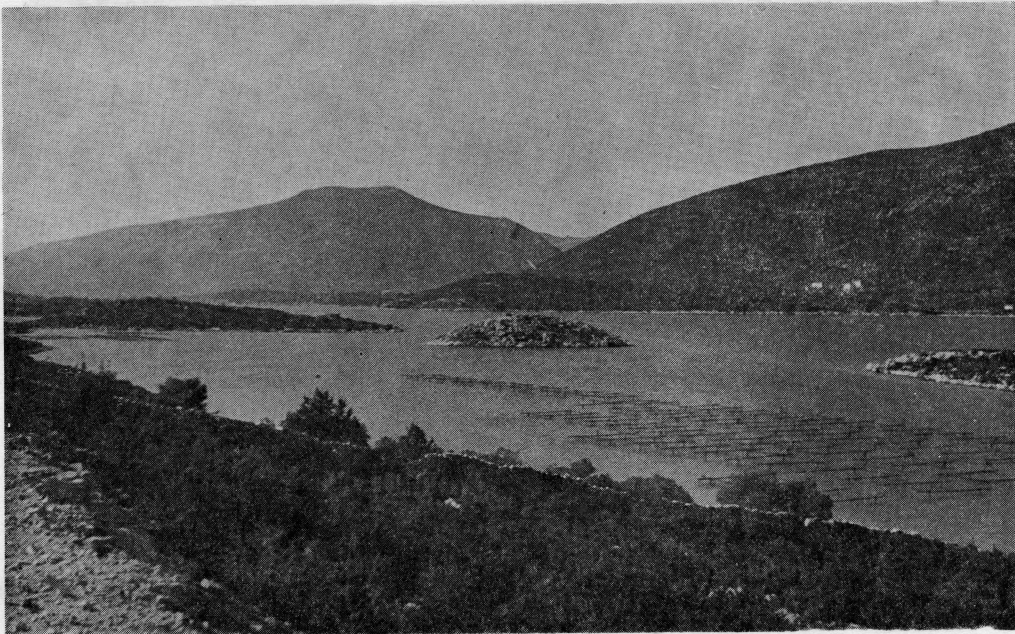
U tim danima Nijemci smišljaju plan ponovnog prodora na Pelješac. Rano ujutro, 24. rujna Lastovski odred, koji se nalazio u gradu Korčuli, poslije dolaska s područja Stonskog primorja i Pelješca, dobija nalog da krene ponovno na Pelješac. I prema donesenom planu Lastovski odred preko Dobre Luke stiže u Ponikve, u selo Metohiju oko 9 sati i odmah odlazi na položaj. Tu ostaje do sutrašnjeg dana poslije podne, kada ga zamjenjuje na položajima prvi bataljon 16. južno-dalmatinske brigade. Nakon smjene odred odlazi u selo Metohiju, gdje se 26. rujna sastaje s borcima Mljetskog i Pelješčkog odreda koji su također stigli u Ponikve. Svi su se okupili i postrojili blizu sela Metohija, sa istočne strane, uz put koji vodi prema Crnjavi. Granate njemačkih topova s Neum Kleka i Rudina prelijetale su preko nas i padale južno od sela. Eksplozije su se redale, ali malo se tko na to osvrtao. Svi su borci slušali riječi komesara koji je govorio o formiranju drugog bataljona 16. južno-dalmatinske brigade od pridošlih odreda Grupe južno-dalmatinskih otočnih odreda. Formiran je štab bataljona i postavljeni su komandiri četa. Komandant bataljona je Vicko Stražičić iz Babinog Polja, zvani Boko, komesar bataljona Marko Pecotić — zvani Markulin iz Smokvice, zamjenik komesara Pavo Marković iz Blata na otoku Mljetu. Obavještajni oficir u bataljonu je Mato Matana pok. Joza iz Babinog Polja, a obavještajac u brigadi Nikša Tovarac iz Luke kod Stona. Prvu četu u bataljonu preuzima komandir Mato Franušić iz Korita, drugu četu Grga Matana (Škuja) iz Goveđara, a treću Pero Matana (Šupica) iz Goveđara. Za sekretara u bataljonu određen je Mato Mojaš. Poslije formiranja bataljona komandant je odlučnim glasom upoznao borce o zadacima koji stoje pred njima, kao i pred svim borcima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, u danima zadavanja posljednjih udaraca neprijatelju za oslobođenje zemlje u kojoj žive naši bratski narodi. Zaorila se pjesma, zaigralo je kolo. Oduševljenje je obuzimalo svakoga i stvaralo je raspoloženje. Granate su padale između sela na području

Ponikava, a radosno raspoloženje i pjesma razlijevala se nadaleko. Tako je prolazilo vrijeme. Nijemci su stalno uznemiravali svojim topovima.

Poslije podne, 27. rujna 2. četa odlazi na položaj. Nijemci tuku sve položaje topovima i bacačima, a sa suprotnih vrhova i mitraljezima. Pokušavaju prodrijeti na naše položaje. Čitavu noć i tijekom čitavog idućeg dana, 28. rujna vodi se borba, redaju se manji juriši oko Stona, ali naše snage uspješno odolijevaju i konačno odbace Nijemce koji su u sumrak stavili u akciju teško oružje s Neum Kleka, Rudina i položaja oko Stona i Dola, koncentrirajući vatru na položaje naših boraca. Isto večer i u toku noći topovska vatra usmjerena je bila na put koji vodi od Ponikava prema Crnjavi. Granate su padale oko sela, na čitavo područje od Crnjave do Metohije, Gornjeg sela, Boljenovića i Sparagovića.

Čitav bataljon je na položaju. Haubice stalno tuku sve položaje i pozadinu i tako je u napetosti prošao 29. i 30. rujna, a osobito 1. listopada kada su Nijemci čitav dan i noć obasipali položaje jakim artiljerijskom vatrom. Kišovito dana 2. i 3. listopada vladalo je zatišje, bez pucnjave i uznemiravanja. Dani su prolazili, položaji su stalno bili zaposjednuti borcima koji su dan i noć budno posmatrali što se sve događa ispred obrambene linije. Nijemci vrše izvidanje i često tuku položaje i pozadinu artiljerijskim oružjem.

U noći od 9. na 10. listopada, oko 23 sata Nikša Tovarac dolazi u štab drugog bataljona koji se nalazio u selu Metohiji. On je još u toku dana otišao kući sa ciljem da razvidi položaje i pribavi potrebne podatke o neprijatelju. I zaista, došao je s pismenim podacima koje je dobio od ljudi s kojima je ranije surađivao. Predao je listić s podacima. Iz podataka bilo je jasno da će Nijemci ujutro rano pokrenuti ofenzivu na Pelješac, jer imaju namjeru da zauzmu Pelješac i vjerovatno učvrste položaje na poluotoku O tome je obaviješten zamjenik komesara Pavo Marković kao i komandant bataljona. Ništa se nije odmah poduzimalo. Jedan dio boraca spavao je u kućama, u selu. Međutim, dobro se razmišljalo što treba do jutra učiniti. Rano u tri sata, 10. listopada 1944. svi borci krenu na položaje i sve je bilo u najvećoj pripravnosti. Izvještaj je upućen u pozadinu o primljenim podacima. Očekivalo se što će se zbiti i da li podaci odgovaraju istini. I dok je vladala tišina bilo je prilike i mogućnosti razmišljati i misliti jedno i drugo. Ali najednom je odjeknula eksplozija prvih topovskih granata, pa sve veća i veća artiljerijska i minobacačka obasipanja položaja i

Malostonski kanal
između Malog
Stona i Zamasline

prilaza od Ponikava prema uzvišenjima koja dominiraju pogledu na stonsku udolinu. To je bio očiti znak za početak neprijateljske ofenzive na poluotok Pelješac i potvrda navoda koji su sadržani u spomenutom izvještaju primljenom u toku noći. Borci brigade svjesni svoje uloge i položaja kojega zauzimaju na tako osjetljivim zadacima, od čijeg ispunjenja zavisi sudbina naselja na Pelješcu i ishod daljnje borbe na tom dijelu južne Dalmacije — shvatili su što treba da rade i kako da se odupru i razbiju nasrtaje neprijatelja, te da ih konačno odbace od svojih zamišljenih poduhvata. Brojni sastav neprijateljskih jedinica, koje su učestvovala u ofenzivi, bio je velik u odnosu na broj naših boraca prvog i drugog bataljona koji su se nalazili na položajima uzvišenja, blagih i strmih padina brda i klanaca. Raspored raspoloživih snaga bio je planski postavljen i trebalo je štititi svaki i najmanji dio tog područja, budući snage nijesu bile dovoljne koje bi omogućavale formiranje rezerve i udar u pravcu u kojemu bi se eventualno mogao osjetiti prodor neprijatelja. Zaposjedanje položaja prije neprijateljske ofenzive izvršen je s namjerom da će se trebati oduprijeti većem neprijateljskom napadu. Zbog toga su se zaposjeli već ranije pripremljeni prirodni ili izgrađeni zakloni, a novi su se na brzinu i neprimjetno gradili između kamenjara, makije i borova.

Naša bacačka grupa zauzimala je položaje na putu ili pored puta od Crnjave do Metohije, kako bi bila u stanju da se brzo prebacuje u potrebnim pravcima.

Domaćini kuća bili su u stalnoj vezi s borcima, razgovarali su i interesirali se o situaciji i bili su spremni s oružjem stupiti u borbu, jer su znali što ih čeka ako Nijemci prođu na Pelješac. Dolazili su starci i govorili: »Svi ćemo uzeti oružje, nemojte dozvoliti da Nijemci prođu...« Održavala se stalno veza sa terenskim radnicima Lukom Blitvić, Nikom Vodopija, Nikom Tomić i Mihom Blitvić. Narod je ostajao u vezi s jedinicom i dogovor je postojao što će se učiniti u kritičnom trenutku.

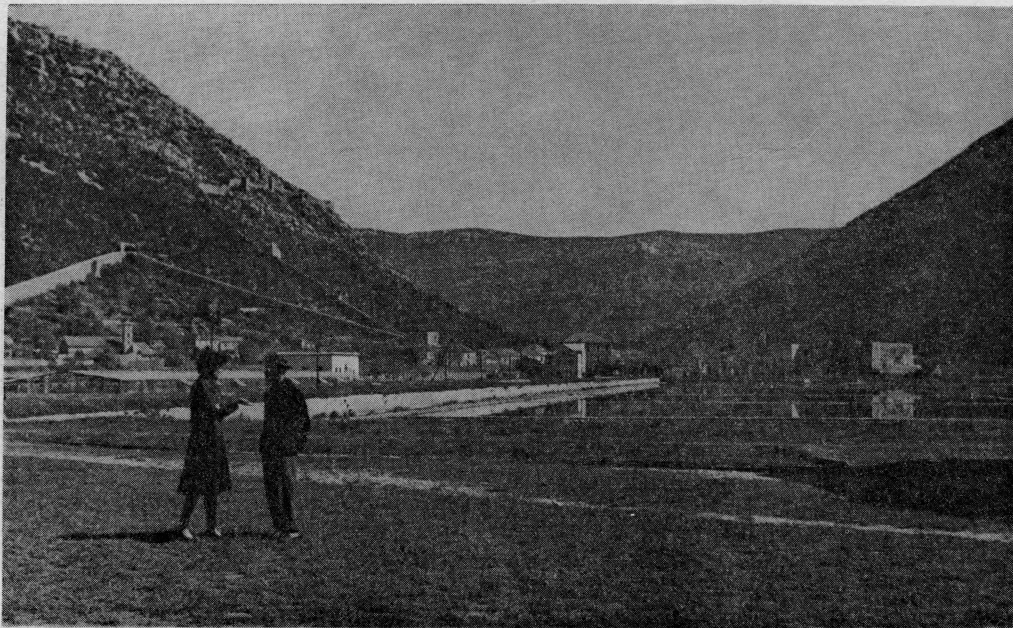
Čim je neprijateljska artiljerijska i minobacačka vatra navijestila početak ofenzive rano ujutro, 10. listopada, bilo je očito da su i jedinice u pokretu prema našim položajima. Tako je i bilo. Naše izvidnice otkrile su: prve neprijateljske vojnike kako se provlače pored borove šume, kroz kamenjare i makiju. Odjeknula je vatra od našeg minobacača, ali je brzo otkriven njegov bliži položaj i obasut je topovskim granatama. Položaj se mijenjao, ali stalno je bio na nišanu neprijateljske artiljerije, koja je sigurno dobivala obavijesti od radio stanice koju su Nijemci uspjeli iznijeti na vrh brda kote 337 poviše starog grada. Počela je odjekivati i pucnjava iz pušaka i mitra-

ljeza, u početku slabije, pa sve jača i jača, dok se nije pretvorila u uragansku vatrenu borbu s jedne i s druge strane. Naši borci od ranog jutra do 9 sati čvrsto su se držali na svojoj obrambenoj liniji koja se kretala od kote 248, 323 (kapelica na putu koja vodi za Ston, gdje se nalazila i komanda drugog bataljona zapadno od kapelice ispod bora na udaljenosti oko 30 metara), vrhovima i padinama Ilinog brda kota 409, Radino brdo 283, Porač 401...

U prvim jutarnjim satima borbe obaviještena je pozadinska jedinica o situaciji koja je tada vladala na položajima. Čim je stigla vijest o borbama, koje se vode u najvećoj žestini, odmah je ubrzanim maršem hitala u pomoć druga četa koja je po dolasku stupila u borbu, jer su u tom vremenu Nijemci uspjeli probiti otpor naših jedinica II bataljona. U jurišnom naletu borci čete sa borcima drugog bataljona energično su zaustavili i odbili Nijemce koji su se u neredu povlačili. Nastalo je gonjenje Nijemaca, tako da su u trku napustili uzvišenja na koja su izbili i prodrli, te se s ranjenicima spustili u Stonsko polje, ostavljajući poginule i opremu. Borci 16. brigade povrativši se na stare položaje utvrđivali su se na ranijoj liniji budno prateći namjere neprijatelja. Tako je poslije dvanaest sati prestala borba s pobjedom jedinica NOV-e. Neprijateljske namjere bile su na vrijeme osujećene i svi njegovi planovi ostali su bez rezultata, razbijeni su, i Nijemci su se uz gubitke povratili u svoj garnizon u Stonu. Na večer prvi bataljon zamijenio je drugi bataljon na položajima prema Stonu. Jedinice drugog bataljona došle su na odmor u Boljenoviće, ali je druga četa (oko trideset boraca) isto večer krenula vezom u pravcu Čepikuća.

Drugog dana, 11. listopada vladalo je svuda zatišje. Iznenada 12. listopada 1944. pojavile su se prve jedinice treće prekomorske brigade 26. divizije. Sve jedna za drugom pristizale su i smještale se u kuće sela Boljenovići, u Gornje selo, Metohiju i Sparagoviće. Jedinice su došle sa Visa preko Trstenika. Na večer bilo je živo, svuda borci, raspoloženje i pjesma. Idućeg dana 13. listopada po naređenju Štaba 16. brigade (bivšeg štaba Grupe južno-dalmatinskih otočkih odreda) 1. i 3. četa drugog bataljona, sa štabom bataljona, krenule su također u pravcu Čepikuća. U Ponikvama ostao je sekretar bataljona vodeći računa nad skladištem raznog materijala i u održavanju veze s jedinicama bataljona.

Naš drugi bataljon ubačen je na strateške položaje, sjeverno i istočno od glavne ceste na Rudinama, zauzevši prostor poviše sela Podgore, te uzduž puta koji vodi put Rudina. Jedinice bataljona nalazile su se na važnim

Ston sa Prevlakom

istaknutim položajima od Podgore, Točionika, Visočana do Rudina.

Povlačenjem Nijemaca jedinice drugog bataljona primile su borbu s nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Bilo je nekoliko mrtvih i ranjenih koji su preko Bistrine prebačeni u pravcu Hodilja. Dva ranjenika s pratiocima naišli su na minu, te su oba ranjenika poginula.

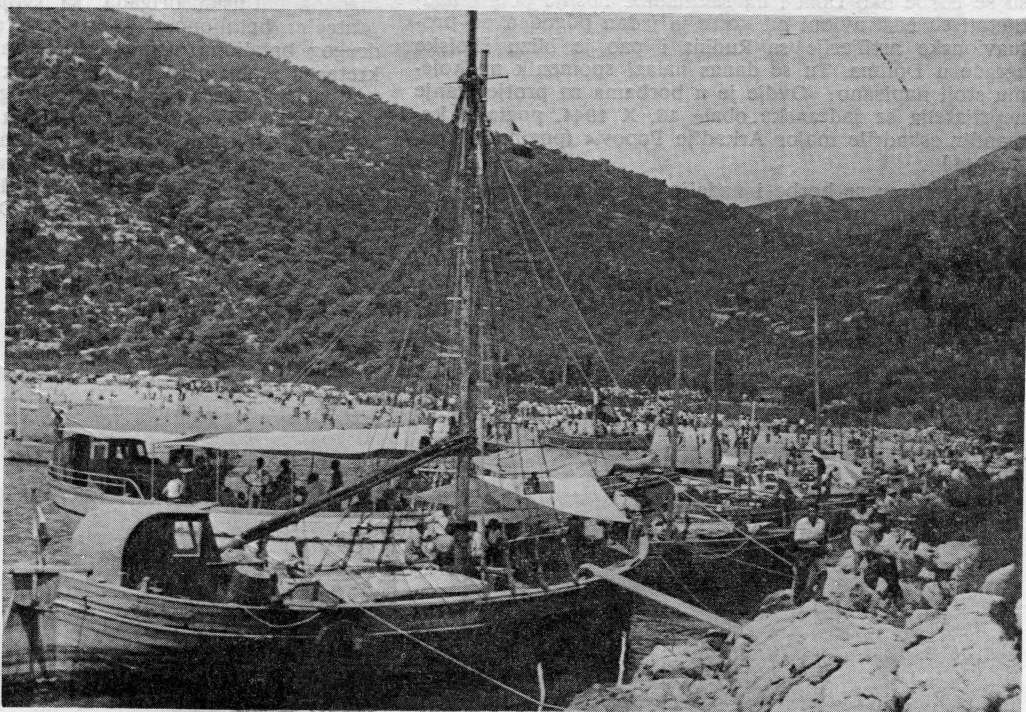
U ovom vremenu vodile su se pripreme o koncentraciji manjih i većih naših jedinica za predstojeće značajne i odlučujuće događaje, tj. za konačno oslobođenje Stonskog primorja, zajedno sa čitavim područjem Dubrovnika. Ove pripreme trajale su do 17. listopada 1944. Saveznički i naši avioni nadlijetali su više puta i bombardirali Ston, a neprijateljska artiljerija tukla je položaje i sela na području Ponikava. Dana 17. listopada 1944.

poslije podne okupili su se bombaši jedinica prekomorske brigade, koji su imali zadatak da pred mrak krenu u pravcu uzvišenja i brda gdje su se nalazila neprijateljska mitralješka gnijezda, bunker i artiljerijsko oružje, te da u određeni sat izvrše istovremeno napad na sva utvrđenja. Kada su se postrojili pokazalo se da ih ima više nego li je bilo potrebno, te je trebalo da izvjestan broj ostane, tj. da ne pođe u akciju s ostalim drugovima i drugaricama borbama. Na njihovim licima vidjelo se žaljenje što to tako mora biti i što ne mogu zajedno poći u akciju.

Bombaške grupe krenule su, a kasnije i ostale jedinice. Nastupila je noć koja je mnogo nagovještavala. U određeni sat razlijegala se tutnjava od eksplozija bombi i od vatre raznog oružja. Borba je počela i nije dugo prošlo dovedeni su prvi zarobljeni Nijemci u Ponikve.

*Na obali u selu
Duba kod Stona*

*Prapatno
27. III 1961.
Proslava 20
godišnjice ustanka*

Čitavu noć vodile su se borbe. Sva uporišta na brdima bila su osvojena. Na brdo Bartolomiju (219 m) iznad Stona borci su se bosu privukli njemačkim bunkerima i iznenadnim napadajem ih osvojili. Jedinice NOV-e prodirale su prema Stonu odmah poslije osvajanja Strinčare (347 m) i uzvišenja lomeći sve prepreke i savladavajući minska polja oko grada. Ujutro, 18. listopada borbe su se vodile u mjestu. Ulične borbe trajale su od 5 do 9 sati kada je uništeno posljednje uporište koje se nalazilo do Kaštela u troklatnici Nika Buška. Ova kuća je zapaljena bocama benzina, Nijemci su se predali i tako je u Stonu savladan posljednji otpor neprijatelja. Tada je komanda jedinica NOV-e dala obavijest da je Ston oslobođen i da narod izlazi iz kuća (malo ih je bilo, jer većinom su mještani ranije napustili Ston zbog bombardiranja i opasnosti koja im je prijetila svakog dana). Vijest o oslobođenju Stona i stonskog područja brzo se proširila okolicom i narod je pohitao sav radostan i sretan što je došao dan slobode.

Jedinice 26. divizije nastavile su borbe u pravcu Dola i Rudina. Nijemci su se povlačili iz dubrovačkog područja oslobođenjem Dubrovnika, koji je oslobođen istog dana kada je oslobođen i Ston, 18. listopada 1944. Sva njemačka vojska preko četiri tisuće vojnika krenula je u pravcu zapada preko Rudina put Metkovića. Njihovo povlačenje bilo je naglo, pa su držali položaje na Rudinama i oko Dola da im se ne presiječe odstupnica. Prekomorske jedinice nastavile su žestoke borbe osvajajući bunker po bunker oko Dola. Nijemci su se na tom području čvrsto branili.

Prema nalogu komande II bataljona 16 brigade, koji je napadao Nijemce na Rudinama, sekretar bataljona rano ujutro, 20. listopada krenuo je s komorom od dvanaest natovarenih mazgi raznog materijala iz Boljenovića u pravcu Rudina, gdje se sastao s bataljonom. Komoru su pratile žene iz Ponikava. Prolazeći kroz Ston vidjeli su se ruševine i prekrivene ulice materijalom od ruševina i ratne opreme. Zgrada solane izgorjela je i u njoj instrumenti dviju limenih glazbi. Od Stona do Malog Stona vidjeli su se ostaci njemačkih bunkera, spremišta, oružja i opreme. Sve je ovo dokaz o jačini ovog uporišta kojemu su Nijemci podavali veliku važnost zbog svog strateškog položaja. Međutim, savladan je u brzom naletu naših jedinica a ostali su samo ostaci i tragovi okupatorske vojske koja je zarobljena, dijelom u borbi pobijena ili su se njeni manji dijelovi povukli put Dola. Došavši do sela Zamasline zastali smo, jer se dalje nije moglo. Vodile su se borbe oko Dola i na Rudinama. Poslije podne nadlijetali su naši avioni od kojih je jedan pogoden od protuavionske artiljerije sa Rudina i pao je blizu školske zgrade u Dolima. Tu se danas nalazi spomenik na kojemu stoji napisano: »Ovdje je u borbama za protjerivanje neprijatelja sa jadranske obale 16. X 1944. poginuo komandir eskadrole major Arkadije Popov.« (poginuo je 20. X 1944.)

Budući su se borbe i nadalje vodile postojala je mogućnost naglog prodora Nijemaca koji se povlače u pravcu Metkovića nadolazeći iz pravca Dubrovnika. Zbog to-

ga komanda jedinica prekomorske divizije obavijestila je sekretara bataljona da se s komorom povrati na večer u Mali Ston. Drugog dana, 22. listopada vodile su se stalno borbe na Rudinama. Nijemci su hitali put Metkovića. Naše su ih jedinice primoravale da se što brže povlače napadajući ih sa svih strana. Na Vukovu klancu bio je presječen put, vozila su se nagomilavala i sve ih je više nadolazilo. Artiljerijska baterija iz Malog Stona i drugih položaja stalno je tukla cestu kojom su se Nijemci povlačili sa tenkovima, kamionima i drugim vozilima. Na Vukovu klancu uzduž nekoliko kilometara, s jedne i s druge strane ceste, na uzvišenjima, nalazile su se jedinice I dalmatinske brigade koje su iznenadno napadale čitavu pridošlu kolonu vozila i neprijateljske vojske. Nastala je žestoka borba između 22. i 23. listopada koja je bila kobna za Nijemce. Tu su Nijemci 369 divizije ostavili sva svoja vozila, opremu i oružje, i veliki broj mrtvih. Samo manji broj Nijemaca sa onim koji su s njima bježali, uspjeli su se probiti u pravcu Metkovića.

Ujutro, 23. listopada krenula je komora drugog bataljona 16. brigade iz Malog Stona kroz Zamaslinu u Dole, te na Rudine. Čitavo ovo područje oslobođeno je dan prije i dijelom tog dana. Na Rudinama čekao je drugi bataljon i odmarao se poslije borbi. U borbi ranjen je zamjenik komesara Pavo Marković. Čim je stigla komora na Rudine i ušla u sastav bataljona, ubrzo je uslijedio pokret u pravcu zapada. Približavala se noć, a i olujno vrijeme, koje nas je pratilo za čitavo vrijeme marša. Naročito velika kiša, grmljavina s vjetrom zahvatila nas je na Topoljskim Rudinama prema Bistrini. Mrkla noć, stalno sijevanje i kiša onemogućavala nam je brže kretanje. Išlo se sporo, padalo se pored puta i zahvaljujući dobrom i vještom vodiču uspjeli smo pronaći sporedni put i stići u selo Imoticu. Borci su se smjestili u staru kuću bivšeg vlastelina Bone (koja je kasnije adaptirana za školu). Štab bataljona smjestio se u kuću Đura Mišković. Oko vatre zagrijavali smo se i sušili, pored kukuruza i drva, oko popreta. Narod je sa srcem primio borce, pozvao ih u koline da se ugriju oko vatre. Tu su im ukučani pomagali sušiti robu i pružati im potrebnu pomoć.

U Imotici bataljon je ostao na odmoru tri dana. Kiša je stalno padala. U noći 26. listopada 1944. Štab bataljona dobio je nalog za pokret u pravcu Neuma. Ubrzo je nastalo pripremanje i pokret je uslijedio iz Imotice oko ponoći. Dolaskom u Neum svi borci bataljona ušli su u sastav Prve dalmatinske brigade. I prvi bataljon ušao je također u sastav Prve dalmatinske brigade i tako je 16. južnodalmatinska brigada, sa svoja dva bataljona i sa pratećim bataljonom, prestala s djelovanjem. Komesar drugog bataljona, zamjenik komandanta bataljona i sekretar u Štabu bataljona, u isto vrijeme oko ponoći krenuli su iz Imotice preko Topoljskog polja put Ošljeg, stalno izloženi kiši i vjetru. Oko dva sata po ponoći stigli su u Ošlje. Nijemci su pri povlačenju zapalili školu pa se štab brigade nalazio u župnoj zgradi. Ujutro, u svanuće određeno je da se komesar Marko Pecotić i sekretar Mato Mojaš upute u Dubrovnik i jave Okružnom NOO-u Dubrovnik.

Mato Mojaš

